

KINDA ISTVÁN

AGYAGIPAR AZ ERDŐVIDÉKI NAGYBACONBAN

KIVONAT: A téгла- és cserépvetés népi mesterségből kisipari tevékenységgé, majd gyáriparrá fejlődő munkafolyamat. Megnevezése az építkezésekhez használt téгла és cserép készítésének a népnyelvben élő formája, amelyet a mintából történő kiborítás, kifordítás, kivetés mozdulatáról kapott.

A tevékenység az agyag és homok megfelelő arányú keveréséből víz hozzáadásával elkészített sár formába gyúrását, szárítását, majd kemencében történő kiegészítést foglalja magába. A cserép- és téglagyártás párhuzamos iparág; gyakran egyazon üzemszervezet keretei között készülnek a termékek.

Háromszéken nagyobb léptékű téglavetéssel több településen is foglalkoztak: a sepsiszentgyörgyi Örkő, Bereck, Torja, Bodok, Nagyborosnyó is híres téglavető hely volt. Nagybacon falucsúfolója, a *sároshátúak* kifejezés is ezt a jellegzetes tevékenységet kapcsolja a településhez, hiszen Bacon a legismertebb települése a cserép- és téglagyártásnak. Egyesek szerint az itteni mesterség az ősidők homályába vész, mások három-négyszáz évvel ezelőttre teszik a baconi cserép meghonosodását. A történelmi források azonban hiteltelenítik az ősi, sok évszázaddal ezelőtti eredeztetést.

KULCSSZAVAK: cserép, tűz, agyagipar, hagyomány, idény

Épületanyagok Erdővidék¹ múltjában

A Kárpát-medencében a középkor évszázadaiban szinte kizárólag növényi eredetű tetőfedő anyagokat használtak. Ezek közül a legrégebb és legelterjedtebb a nád volt, már ahol a növényföldrajzi viszonyok termőhelyet biztosítottak számára. A 12-13. században a gabonatermelés fejlődésével a szalmatető különböző változatai is elterjedtek, és a 19. századig fenn is maradtak. A növényi eredetű anyagok felhasználási körében a zsindefedés a legújabb tetőfedési eljárás, Európa déli részét leszámítva az egész kontinensen elterjedt. Alkalmazására a 15. századtól vannak konkrét adatok, de valószínűleg várak, kastélyok héjazata esetében korábban is használták.² Az európai népek körében különböző formájú és méretű zsindefy terjedt el, az alapelv szem előtt tartásával: a vékonyra szeletelt faanyag meghatározott rend alapján a tetőre szerelve akadályozza meg a csapadék bejutását a házba.

Erdélyben zsindefy a 16-17. században még inkább csak a fejedelmi udvar és a nemesi udvarházak számára, a városi tehetős polgárok házáira, esetenként

1 Erdővidéket földrajzi értelemben a Baróti-medence alkotja a környező erdőkerettel együtt. Történelmileg két székely szék, Udvarhelyszék és Háromszék metszésében jött létre, területén két kisebb adminisztratív egység szerveződött: Miklósvárszék és Bardóc fűszék. Erdővidék kis térség, de különleges kultúrtáj: összesen tizennégy tábornokot, húsz ezredest, kilenc alezredest és tizennyolc őrnagyot állított a haza szolgálatába. Nagyjai között említ-hetjük Benkő József történész, botanikus; Bölöni Farkas Sándor író, műfordító; Benedek Elek, a nagy mesemondó és irodalomszervező; Kriza János unitárius püspök, folklorista; Baróti Szabó Dávid költő; Gaál Mózes ifjúsági író személyét és munkásságát. A térség gazdaságtörténeti képéhez a 19. századtól a piaci igényeket kielégítő kisipari mesterségek kialakulása és ennek függvényeként a nagytáji munkamegosztás, a különböző termékekre szakosodott települések is hozzátartoznak. Terepmunkáim során világossá vált, hogy az *erdővidékiség* különleges életérzést, a székely mivoltához már-már anakronisztikus módon ragaszkodó, önmagát erdővel körülvett rezervátumban érző székely közösség habitusát jelenti. Nagymértékben rányomta bélyegét az identitás alakulására az a körülmény, hogy a térség két évszázada nagy erőfeszítéseket, kinszenvedéseket, emberi áldozatokat igénylő bányavidékké vált. A helyiek a székelységeen belüli végvárként értékelt társadalomföldrajzi pozíciót és a lakosság különleges fizikai teljesítményeit megjelenítő narratíváit az erdővidéki kollektív identitást építő státustörténetekként forgalmazzák. Erdővidék ma a történelmi Háromszékkal együtt Kovászna megye része. Bővebben lásd Kinda 2019.

2 Cseri 1997, 102–139.

az egyházi épületekre rendelték; ellenben a falusi parasztházakat, a falusi tanítói és papi lakot is szalmával vagy náddal fedték. A nád-, szalma- és zsindelyfedés együttesen érte meg az éghetetlen anyagból készült fedőanyagok megjelenését.³

Az égetett téglá- és cseréphasználat már az ókori kultúrákból ismerős. Háromszék területén a római légiók táborhelyein két évezreddel ezelőtt már kézzel vetett és égetett téglát is használtak az építkezésekhez. A technológia ősi, de nyilván nem feltételezhetünk szerves kontinuitást az ókori kultúrák és a 19-20. századi székelyföldi agyagfeldolgozó gyakorlat között.

Erdély területéről a cserépfedés korai említése 16. századi, egy 1585-ös besztercei okiratban maradt fenn.⁴ A 18. században Háromszék és Erdővidék tehetősebb egyházközségei a templomtorony, valamint az iskolamesteri ház fedéséhez még a szomszédos szász vidékről szereztek be a hegyesre kiképezett, pikkelyszerű cserepet. Ennek köszönhetően a Homoród mentén, a Nagy-Küküllő völgyében, valamint Erdővidéken, elsősorban Bardóc fiúszék településein a 19. század elején egyre gyakoribbá vált a cseréppel fedett ház. A medgyesi szász orvos, Daniel G. Scheint az 1830-as évek legelején azt tapasztalta, hogy a székelyföldi falusi házak túlnyomórészt fából épültek, a falak malterrel és tapasztással voltak elegyengtetve; zsindellyel, deszkával vagy szalmatetővel fedve.⁵ Az agyagcserep elterjedéséhez nagymértékben hozzájárult, hogy a hagyományos növényi alapanyagokból – nádból, szalmából, fából – készített héjazat évszázadokon keresztül egész falvakat elpusztító tűzvészek rémével fenyegetett. A házra, csűrre szálló *veres kakas* a 19. század folyamán a legfélelmetesebb veszélynek minősült, melyben vagyonok és életek válhattak a lángok martalékává. A hatóságok a 19. század második felében tűzrendészeti előírásokon keresztül próbálkoztak a tűzhasználat szabályozásával, s e rendelkezések egyértelműen az éghetetlen agyagcserep előnyére billentették a tetőfedő anyagok alkalmazását.⁶ A cserep általánossá válásához jelentősen hozzájárult, hogy a 19. század végén az építőanyagipar is áttért a nagyüzemi gyártásra, sorra alakultak cserepgyárak,

3 Lásd pl. Furu 2011, 46–48.

4 Fazakas – Szabó T. 2009.

5 Scheint 1833, 158.

6 Tóth 2011.

melyek kikísérletezett, tartós, nagy méretű, egyre olcsóbban hozzáférhető tetőfedő anyagot kínáltak. A 19. századi sima, kerek vagy hegyes végű, kis méretű égetett cserépfarmát a 20. század elejétől fokozatosan felváltották a gyári hornyolt cseréptípusok, melyek színben, formában és méretben is közismertté és fokozatosan egyeduralgokdóvá váltak egy-egy tágabb régióban.⁷

Eredetmítoszok?

A téglá- és cserépvetés népi mesterségből kisipari tevékenységgé, majd gyáripari fejlődő munkafolyamattá vált. Megnevezése az építkezésekhez használt téglá és cserép készítésének a népnyelvben élő formája, amelyet a mintából történő kiborítás, kifordítás, *kivetés* mozdulatáról kapott. A tevékenység az agyag és homok megfelelő arányú keveréséből víz hozzáadásával elkészített sár formába gyúrását, szárítását, majd kemencében történő kiégetését foglalja magába. A cserép- és téglagyártás párhuzamos iparág; gyakran egyazon üzemszervezet keretei között készülnek a termékek. Az utóbbi két évszázad során az egyszerű megmunkálású, tömör téglahasáb a készítőiről leginkább *cigánytégla*ként ismert Háromszéken, az igényesebb kivitelezésű cserép azonban csak néhány településen: Nagybaconban, Bodokon és Sepsiszentgyörgyön készült.

Tekintettel arra, hogy a cserépvetés Nagybacon helyi közösségi identitásának közel két évszázada szerves része, a helyiek a nagybaconi cserép hagyományát – nem elítélhető módon – az ősidők homályába vetítik vissza. Az óvatosabb helybéliek a cserépkészítés meghonosodását három-négyszáz évvel ezelőtre *saccolják*. A nagybaconi agyagipar történeti mélységének nyomatékosítására megidézett szájhagyomány, a *krónika* „azt mondja, hogy az 1200-as években épült templom tégláit is kisbaconiak vetették már. Tehát itt nincs hiány sem a hagyományban, sem a hozzáértésben.”⁸

Mindezekkel szemben beszédes tény, hogy a nagybaconi református egyházközség levéltárában őrzött első jegyzőkönyv (*Libellus*) adatai szerint a te-

7 Cseri 1997.

8 Féder 1969.

lepülés legrepresentatívabb épületét, a templom tornyát 1721-ben még újrazsindelyezték.⁹ Az 1784–1785-ös években végzett toronyújjáépítési munkák alkalmával a fedőcserepeket pedig Brassóból hozták.¹⁰

A cserépgyártás meggyökerezését több szerző – alkalmanként egymás információira építve – egy emberéleteket is szedő 19. század eleji pusztító tűzvész utáni újjáépítési hullámnak tulajdonítja.¹¹ Az egymásnak ellentmondó adatokat szolgáltató források óvatosságra intenek. Tudjuk, hogy a rendtartó székely falvakban a közösség már a 18. században tűzmegeelőzési rendelkezéseket hozott. „Általános szokás volt ebben a korban, hogy a falvakban strázsák vigyázták a lakosok éjszakai nyugalma, és este csak zárt lámpással járhattak az utcákon. [...] A falurendtartás megalkotói természetesen elsősorban a tűzveszély megelőzésén igyekeztek. Ezért Nagybaconban 1748-ban [...] ún. *koromjárókat* jelöltek ki, akik a kormos kemencék, kürtők és kémények tulajdonosait büntették meg. A rossz helyen felépített kemencét vagy más nyílt lángú építményeket le is bontatták.”¹² Egy-egy ház vagy csűr, egyéb melléképület leégése sajnálatosan hétköznapi esetnek számított, tekintettel arra, hogy a rendkívül gyúlékony szalmával vagy zsindellyel készült héjazat száraz időben egy óvatlan szikrától is lángra lobbanhatott. A véletlenül támadó tüzezen kívül olykor szándékos gyújtogatás is állott egy-egy tűzvész hátterében.

A szervezett tűzvédelmi tevékenységek ellenére a 19. században több jelentős tűzesetre került sor a térségben.¹³ Bacon valamiért kimaradt ebből az áttekintésből, holott Nagysolymosi Incze Simeon református lelkész számvetéséből megtudjuk, hogy 1829-ben „az egész ecclesiának nagyobb része elpusztult tűz mián”¹⁴.

9 Fehér 2011, 12–13.

10 Fehér 2011, 15. Ugyanő megjegyzi, hogy a nagybaconi cserépvétel a 19. század 30-as éveitől indult.

11 Orbán 1868.; Murgóalji 1881.; Seres 1971.

12 Tóth 2011, 28.

13 Bölönben 1822-ben 7 ház, Közéapján 1823-ban 40 ház, Kézdivásárhelyen 1834-ben 421 lakóház – a település háromnegyede –, Baróton 1834-ben 80 porta, Sepsiszentgyörgyön 1876-ban 21 ház, Sepsiarókoson 1885-ben 12 ház, Bereckben 1901-ben 35 épület vált a lángok martalékává. Tóth 2011, 32–33.

14 NREL, I/2, osz. n. Számadás 1829. évre.

De akkor mi lehetett az az 1843-ban bekövetkezett tragédia, amellyel kapcsolatban Orbán Balázs még az áldozatok számát is megjelölte? A választ a Nagybaconi Református Egyházközség anyakönyve adja meg. A pap bejegyzése szerint: „1843 1ma Junii temették el egyszeriben ezen tíz személyek, kiket a' 30 Máji 10. órakor délelőtt történt nagy fellegszakadás által megnőtt Nagy Batzoni patak egyszeribe elvitt sok házakkal és csűrökkel melyek el romlottak 94 épületekkel.”¹⁵ A következő hetek bejegyzései a további eltűntek megkereséséről és az árvíz iszapjában heverő holttestek végtisztességének megadásáról tanúskodnak. A halottak száma összesen 23 fő – épp, mint Orbán Balásznál.

Az adatokból nyilvánvalóvá válik, hogy 1843 az egész faluközösséget megázó tragédia éve volt, a halottak magas számát bizonyára nemzedékeken át emlegették. A veszedelem oka azonban nem a falut porig égető tűzvész, hanem a közel 100 épületet elsodró árvíz volt.

Érzékelhetjük, hogy egy félreértett, ellenőrizetlen, a folklór részévé vált esemény milyen mélyrehatóan, akár visszafejthetetlen módon képes meghatározni a történeti kutatás menetét. Nagybacon esetében tehát valóban bekövetkezett egy nagy égés, 1829-ben – s ebben a vonatkozásban Murgóalji cikke közel jár a valósághoz – azonban látnunk kell, hogy nem egyetlen nagy tűz áll a téglás cserépvető ipar meghonosodásának, ezzel együtt pedig a falusi architektúra arculatváltozásának hátterében. Tény, hogy a gyakori kisebb tüzek és egyéb tragédiák – mint amilyen az 1843-as árvíz volt – fokozatosan a biztonságos építőanyagok iránti igény megnövekedéséhez és az azokat előállító kisipar meghonosodásához vezettek a 19. század első felében.

Sároshátúak?

Egy kevésbé ismert erdővidéki falucsúfolóban Nagybacont *emberszólónak* nevezik.¹⁶ Nem csoda, hisz a 19. század második felében „egyike a Székelyföld legszebb faluinak, népe általános jóllétben van [...] inkább is megérdemelné a

15 RNL KMO, F 105 (Anyakönyvek), 10. á. (egyházi anyakönyvek), 86. kötet, 12r. oldal.

16 Seres 1971.

város nevet mint Baróth, s talán ennek érzetében öltözködnek is lakosai városiasan, mert a férfiak, főként ünnepnapon, mind magyaros szabásu posztó ruhát, az asszonyok és leányok czizma helyett czipőt viselnek”.¹⁷

Napjainkban enyhe pejoratív éllel többnyire már csak *sároshátúakként* emlegetik a derék baconi népet, utalva jellegzetes agyagműves kisipari tevékenységére. A sároshátúak azonban szorgalom és értékteremtés tekintetében már a 19. század végén példaként állottak sokak – például a csíki gazdák – előtt. „Ezelőtt öt-hat évvel ritkaságként sem akadt volna székelly ember Csíkban, ki levette azon előítéletet, hogy a téglá- és cserép-gyártás csupán »czigánynak való mesterség«, hozzá fogott volna maga is e jövedelmező iparág műveléséhez. Lám, ma már másképpen gondolkoznak sokan. Látva, hogy az erdővidékről jött munkás fekete sereg¹⁸ minden őszön tekintélyes keresetre tesz szert, mellyel nyugodtan vonul vissza a téli szállásra, Jenőfalva és Dánfalva lakosságának jókora része neki fogott a téglá- és cserépkészítéshez, úgy, hogy jövő évben kizárólag székellyek fogják vetni a téglát.”¹⁹

A 19. század végi kivándorlás, az amerikázás lázában a nagybaconi cserépvető a munkával szembeni alázat és az itthoni boldogulás példájává vált a *Székelly Nemzet* újságírója szemében: „A fedél-cserép- és téglávetés meglehetősen lendületet vett néhány év óta. Gyorsan is szaporodnak a vármegye községeiben a cseréppel fedett épületek. Hanem egy nagyon különös jelenséget nem hagyhatok felemlítés nélkül ezen ipar űzése körül. A csíki ember máig is tisztességén alulnak tartja cserepet készíteni, téglát vetni. Beáll szívesen üzlettulajdonosnak s beléveszti sokszor egy ilyen vállalatba fél vagyonát, de hogy ő maga fogjon neki a mesterségnek olyant még nem ismertem. A szomszéd Erdővidék székellyei otthon a cserépvétést mint házi ipart űzik s kivétel nélkül onnan kerülnek Csíkba is az

17 Orbán 1868.

18 A nagybaconiak szerint a helyi cigányság seprűkötéssel foglalkozott. Téglavetéssel, ritkábban cserépvetéssel csak távolabbi vidékeken. „Cigány cserépet Baconban nem vetett. A cigány az cigány volt, lehet, hogy kötött seprűköt, simított régi faházat sárral. Ennyi volt a nagybaconi cigánynak a szerepe. Eljártak cserépvetni, téglavetni más helyekre, mert például Szárhegyre, oda is elmentek Nagybaconból cserépvetni.” Saját gyűjtésből származó interjúrészlet.

19 Cserépipar Csík megyében. *Székelly Nemzet*, 1883. I. évf. 40. sz.

ezen ipart űző mesterek. A téglavetést, azt már kizárólag a cigányoknak hagyjuk. A csíki székely napokig elpipázik nyári esős idő alkalmával a cserépvető színben s gyönyörűséggel nézi, a míg a baczoni székely feleségestől s egész háznépeستől szorgalmasan hordja szét az állványokra a nyers cserepeket, de hogy ő annak készítését megtanulni csak legkisebb kedvet is érezne, olyant nem is láttam. [...] Ezt mi itthon meg nem fejthetjük másként, mintha őszintén azt mondjuk, hogy a mi székely napszámosunk inkább szeret vándorolni, mint komolyan dolgozni.”²⁰ Ekkoriban az 5 hónapos nyári idény alatt egy ember feleségestől és felnőtt fiával együtt 200-300 forintot tudott megkeresni cserépvetésből. Viszonyításként ekkor egy pár tehén 110 forint, egy mázsa búza 8 forint volt.²¹

1895-ben Pap János, az ungvári agyagipari szakiskola igazgatója a kereskedelemügyi m. kir. Miniszterhez a háromszéki agyagipar fejlesztése tárgyában beküldött jelentésében azt írta, hogy „Szeptember 26-án tehát N.-Baczonba utaztam, a hol egy kifejlett és szépen virágzó háziipar jellegű házfedél cserép indusztriát találtam. [...] A lakosság szegényebb része született cserép készítő, kik az intelligensebb osztály és jobb módú paraszt gazdák szolgálatába állva, igen ügyesen és gyorsan készítik a fedélcserépeket. Az anyag általában jónak mondható – annak megválasztásában, kidolgozásában, égetésében a férfiak, a cserép készítésében az asszonyok, leányok, a szárító csűrbe való behordásban a gyermekek eléggé gyakorolt kész mesterek, úgy hogy a megyében itt-ott szórványosan elhelyezett fedél cserép készítő telepeken a környéken mindenütt n.-baczoni emberekkel dolgoznak.”²²

Ezen túlmenve, a szakértő teljes meglepéssel nyugtázta a bacsoni cserépvető gazdák hozzáértését és termelési eljárásait. „A gyártás a maga nemében annyira tökéletes, hogy azon alig lehet változtatni valamit. Nagyobb gyáraink is a legnagyobb részt így állítják elő a fedélcserépeket.”²³ Ugyanő pedig a Romániába átköltöző berecki fazekasok miatt hanyatlásnak indult felső-háromszéki fazekas-

20 Csíkvármegye közgazdasági állapotai és a székely kivándorlás. *Székely Nemzet*, 1891. IX. évf. 80. sz.

21 Lásd Csíkvármegye közgazdasági állapotai és a székely kivándorlás. *Székely Nemzet*, 1891. IX. évf. 80. sz.

22 Agyagipar Háromszéken, *Székely Nemzet*, 1895. XIII. évf. 13. sz.

23 Agyagipar Háromszéken, *Székely Nemzet*, 1895. XIII. évf. 13. sz.

ság megmentésében is szerepet szánt volna a szakmájukat magas szinten művelő baconi cserépvetőknél: a berecki „fazekasok szomorú helyzetén véleményem szerint úgy lehetne leginkább segíteni, hogy ha Bereczk jó módú község egy ügyes n.-baczoni vagy bodoki cserép vető családot némi áldozattal áttelepítene Bereczkre, a mely család az itt élő 7-8 fazekasnak tanítómestere lenne.”²⁴

Gépesített kézműipar?

Az erdővidékiek tudják, hogy „valamikor Nagybacsonba csak a pap nem vette a cserepet, más mindenki vette”²⁵. Nem csoda, hogy közgazdasági és politikai értekezésekben, fejlesztési tervekben időről időre felbukkant a cserépvető ipar támogatásának igénye, javaslata, a gépesítés lehetősége: „[...] azon megyében, a hol oly tömérdek építési anyag hever parlagon; és még is építési iparunk pang. Hogy egyebet ne említsünk, ott van egy fontos építési iparágunk, a tégl- és a cserépgyártás, mely iparágat, egy kis erkölcsi és anyagi támogatással, ezereket és százezereket jövedelmező iparaggá fejleszthetnők. Csak egyetlen egy községünk, Nagy-Baczon képes volna évenként több millió kitűnő cserepet a hazai, sőt külföldi piacra bocsátani – ha ezen iparaggal foglalkozó egyszerű székely testvéreink egy kis erkölcsi és anyagi támogatásban részesülnének.”²⁶

Az anyagi támogatás azonban az igények szintjén maradt, akárcsak a piacra jutást megkönnyítő erdővidéki vasútvonal terve. „Annyi jó minőségű agyag előfordulása mellett Háromszéken csak néhány községben foglalkoznak az agyagiparral. [...] Az agyagnak házfedő cserepekre való feldolgozásával leginkább Nagy-Baczonban és Bodokon foglalkoznak. Előbbi helyen ezen iparág meglehetősen fejlett s a készítmények tekintetében egész Háromszék megyét felülmúlja. Közvetlen vasúti összeköttetés igen sokat lendítene a nagybaczoni cserépiparon.”²⁷ „Ajánlom a vasútvonal megállapításánál tekintettel lenni arra,

24 Agyagipar Háromszéken, *Székely Nemzet*, 1895. XIII. évf. 17. sz.

25 Saját gyűjtésből származó interjúrészlet. *Vette* – értsd: vetette.

26 Megyei közlemények. Háromszék megye törvényhatósági közgyűlése, *Székely Nemzet*, 1883. I. évf. 152. sz.

27 Háromszék agyagipara. *Székely Nemzet*, 1883. I. évf. 195. sz.

hogy például Nagy-Bacson cserép-, mész- és faszállításával is akkora forgalmat képes csinálni, hogy az összes Olt völgye messze elmarad mögötte.”²⁸

A gépesítési törekvések politikai hasznót is rejtettek, legalábbis azok számára, akik ki tudták használni a baconi cserépiparból élők reményeit. 1883. december 27-én, karácsony harmadnapján délelőtt 11 órakor Incze József parlamenti képviselő beszámoló beszédet tartott Borbély András baconi gazda udvarán, melyre a templomból kijövő népet meghívták. „Én is azért jöttem, hogy mint papjuk a szószékről, úgy én is e pitvar lépcsőjéről felkiáltok: íme, hirdetek néktek nagy örömet, mely az egész n.-bacsoni cserépvető népnek nagy öröme léssen! Fáradozásaimnak sikerült a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter urakat az önök részére megnyerni, igen, bírom mindkettőnek azon ígését, hogy jövőre nagyobb gondot fognak fordítani az önök iparágára s azoknak szélesebb körben leendő forgalomba hozatalára; mindketten kilátásba helyeztek egyelőre egy 8 lóerejű sárverő gőzgépet, s ha az megérkezik, önöknek annyi sárt ver, hogy ha még az egész község, meg a papjuk is vetné a cserepet: nem győznék naponta fölvetni az elkészített finom agyagot. (500 torok: éljen, brávó!) Még többet is mondok: az is kilátásba van helyezve, hogy a cserépipar után fizetett adót ha egészen el nem engedik is, de oly csekély mennyiségre fogják leszállítani, hogy számba se jön. [...] Meg fogja venni önöktől a cserepet az állam, az összes állami vasutak mentén zsindegyel fedett indó és őrházaknak zsindegy helyett – a mint önök olyan találón szoktak mondani – veres cseréppel borítása végett. E szerint már a jövő évadban.”²⁹

Ismerik Nagybaconban a szólást: az ígélet szép szó, s a bolondnak öröm. Az 1906-ig megjelenő *Székely Nemzet* további lapszámaiban nem találtunk beszámolót a szóban forgó sárverő gép megérkezéséről, csupán a nagybaconi iparosok egy ismételt kéréséről – az ígélet után 14 esztendővel: „A téglá és cserépkészítés terén semmi újabb mozzanat nem észleltetett. A nagybacsoni cserépkészítők egy gőzgép által hajtható agyagyúró gép adományozását kérelmezik a kereskedelemügyi miniszter úrtól.”³⁰

28 A háromszéki vasút. *Székely Nemzet*, 1886. IV. évf. 161. sz.

29 Lássátok, halljátok és csodálkozzatok III. *Székely Nemzet*, 1884. II. évf. 4. sz.

30 Háziipar a Székelyföldön, *Székely Nemzet*, 1898. XVI. évf. 170. sz.

A cserépipar számottevő technológiai fejlődése nemhogy a 19. században nem történt meg, de a 20. században sem ugrott nagyot. Pedig a feladatra alkalmas gyártósort hozzáértő szakember ki is jelölte. „A Nagy-Bacsonból magammal hozott agyag égetési kísérletei arról győztek meg, hogy a fennmilitett árucikkek gyártására az alkalmas leend, és azok készíthetése végett Wanniek & Comp. Gépgyár által Brünbnben készített, Th. Grocke rendszerű kitűnő és általam ismert, működésben látott 0 sz. téglasajtoló gépet ajánlhatom.”³¹

Addig is, egyes cserépvető gazdák igyekeztek házi alkalmatosságokkal megoldani a sárral való ellátottságot, s amennyire lehetett, megkímélni az emberi munkaerőt. Leggyakoribb megoldás az volt a 20. század első felében, hogy egy hengeres edényből, többnyire káposztáskádból alakítottak sárkeverő-gyúró gépet oly módon, hogy késekkel ellátott függőleges tengelyt szereltek belé, melyet lovakkal vagy tehenekkel jártattak körbe, így örölve le, pasztásítva az agyagot. „Régebb olyan kád vót, fából, s mind a rendes káposztáskád, abrancssal körbevée, s abba mentek a kések. Utóbb ezt osztán valahonnan a Gazmetantól szokotálták, ezt a kádat. A csövet. S akkor belémodifikáltuk azt a tengelyt. Hát ez az őrlőgép apámnak az apjáéktól errefelé volt használatban. Vagy a dédnagyapjától.”³²

A szocializmus időszakában a helyi termelészövetkezet keretében működő három cseréüzem vezetése még az 1960-as évek végén is csak tervezte a gépesítést, egy cserépvető gép beállításával.³³

Kézi vagy gyári?

A baconi cserépgyártó háziipart nemcsak a fejlesztések, hanem a piaci terjeszkedés és a minőség terén is kötötte a rossz értelemben vett tradíció. Annak ellenére, hogy a 19. század végén nagybaconi cserépvetők százai termelték a

31 Agyagipar Háromszéken, *Székely Nemzet*, 1895. XIII. évf. 15. sz.

32 Saját gyűjtésből származó interjúrészlet. *Gazmetan* – állami gázvállalat; *szokotálták* – szerzték; *belémodifikáltuk* – átalakítva beleszereltük.

33 Féder 1969.

tetőfedő anyagot, a munkafolyamat nem vált könnyebbé, a termelési kapacitás elérte korlátait, a szállítási nehézségek miatt területileg sem lehetett terjeszkedni. Jelentős akadályt és hátrányt jelentett, hogy a termelés csupán idényjelleggel zajlott, mert a huzatos cserépszínekben a hideg évszakban nem lehetett dolgozni. Az építészetben a növényi alapanyagokról az éghetetlen cserépre való áttérés pedig javában zajlott. A felvevőpiac igényeire a gyárpar fejlesztései választ adtak. A gyári cserép jelentette konkurencia az újságok reklámfelületein az 1880-as évektől már jól nyomon követhető.

„A Köcher & Copony-féle cserépcsűrben Prázsmáron kapható jól kiegészített cserép, ezere 10 frt 50 krért, téglá, ezere 9 frtért, három évi jótállás mellett.”³⁴

„A Bodok községben gyártott fedélcserépek az anyag jósága folytán még jobbak, mint a n.-bacsoniak cserepei.”³⁵

„Építők és építtetők figyelmébe! Újonnan berendezett cserépgyáramban készült lapos és kupás cserepek nagy mennyiségben, jutányos árban kaphatók. Jóság és kitűnő tartósságért kezességet vállalva ajánlom. Domián Mihály cserépgyáros, Zalán.”³⁶

„Saját érdekében csak Bohn-féle nagykikindai és zombolyai cserepet fogadjon el és utasítson vissza más silány minőségű cserepet, mert csak a Bohn-féle cserép jutányos, szép és szakszerű fedőanyag. Tessék mintát és árjegyzéket kérni. Bohn cserép-gyár Zombolya.”³⁷

„Értesítés. Van szerencsém a nagyérdemű közönséget értesíteni, hogy a Muschong J. és Társai (ezelőtt Bohn és Társai) lugosi gőztégla- és cserépgyárak képviselőjét átvettem, s ennél fogva a közkedvelt 253-as és 272-ös dupla hornyolt átfedő cserepet vörös és kátrányozott minőségben raktáron tartom és gyári árban árusítom. Kívánatra a cserépfödést is elvállalom jutányos árban. A 253-as cserépből egy lapméterre csak 15 darab kell és teljesen mézskőmentes anyag. Szíves pártfogást kérve, vagyok teljes tisztelettel Pap Lehel épít. vállalkozó [Sepsiszentgyörgy].”³⁸

34 *Székely Nemzet*, 1884. II. évf. 27. sz.

35 *Agyagipar Háromszéken, Székely Nemzet*, 1895. XIII. évf. 15. sz.

36 *Székely Nemzet*, 1898. XVI. évf. 119. sz.

37 *Székely Nép*, 1909. XXVII. évf. 88. sz.

38 *Székely Nép*, 1909. XXVII. évf. 39. sz.

A fentebb idézett ungvári agyagipari szakiskola igazgatója a baconi cserép beszűkült lehetőségei közt a szomszédos Romániát is piacként vizsgálta, ám arra a következtetésre jutott, hogy „Romániában kiváló előszeretettel nyúlnak a bádóg fedélzethez, minek oka abban rejlik, hogy házaik s főleg a fedélzet gyenge szerkezete nem bírja meg a súlyos fedést.”³⁹

A nagybaconi cserépgyártás változatlansága, a gyáripar előretörése és termékeinek javuló minősége a 20. század elején már világossá tette, hogy a manufakturális keretek között végzett cserépkészítés fölött elszállt az idő. Ahogy a Marosvásárhelyi Kereskedelmi és Iparkamara 1910-es jelentésében írja: „A cserépgyártás nagy hiányt képez területünkben. A háziiparilag készített nagybaconi cserép immár nem elégíti ki a kényesebb igényeket.”⁴⁰

Az 1930-as években a gyáripar végleg rávert a nagybaconi cserépkészítőkre. Nagyobb cserépből kevesebb kell egy tető befedéséhez, kevesebb faanyag, mert ritkább a lécezés, kisebb átfedéssel használják, s ezért könnyebb maga a tető is, s a tetőfedés még a gyári cserép magasabb ára mellett is olcsóbb, mint a kézzel vetett, apróbb méretű cseréppel.

A leszűkült termelői aktivitás még mindig elegendő volt ahhoz, hogy Sepsiszentgyörgy, Udvarhely, Csíkszereda, Brassó körzetét felvevőpiacnak tudja. A megmaradt klientúra döntésének hátterében sokáig az a meggyőződés állt, hogy a baconi cserép jobban „föd”, mint a gyári, a szél a havat nem fújja be a padlásra és nem kapja le a tetőről.⁴¹ A környező településeken a baconi cserép továbbra is fogalomként élt tovább, egyet jelentett a minőséggel.

A cserépvetők jelentős része áttért más foglalkozásra, mások – kb. 300 személy – Erdély-szerte városi cserépgyárakban helyezkedtek el.⁴² A legidősebbek még most is emlékeznek, hogy az 1940–50-es években még mindig „kijárt a faluból vaj hatvan-hetven család. Ami csak avval dolgozott örökkétig, met szégyenebb rendű emberek vótak, nem vót birtok, s evvel tudta megkeresni a kenyeret”⁴³.

39 Agyagipar Háromszéken, *Székely Nemzet*, 1895. XIII. évf. 15. sz.

40 *Jelentés* 1911, 54.

41 Seres 1971.

42 Seres 1971.

43 Saját gyűjtésből származó interjúrészlet.

Nagybacon cserépkészítőire az üzleti megrendelések mellett a közügyek terén is számítani lehetett. A 20. századi lapokban több cikk tanúskodik arról, hogy nehéz sorsra jutott embertársaikat, időnként egyházközségeket segítettek ki a bajból adományokon keresztül.⁴⁴

De hogyan készül?

a) A téгла

A hagyományos téгла- és cserépvetés családi üzemszervezetben zajlik. Általában a települések külterületein található a külszíni agyaglelőhelyek, bányák, ahonnan a termék alapanyagát biztosítják. A sárkészítéshez sok vízre van szükség, 1000 darab téгла átlagban egy köbméter vizet igényel.

A fele-fele arányban agyagot és homokot tartalmazó föld kitermelése után néhány száz téglára elegendő mennyiséget átkapálnak, bő locsolás mellett lapáttal többször felszeletelik, átforgatják, régebbi mezítláb megdagasztották a sárat, hogy érjen meg. Az így előkészített anyagot a formázópad alá talicskázzák. A mosópadra emlékeztető szétterpesztett lábú asztal/pad közepén áll a vízestál, amelyben a sáros kéz leöblítésére és a téгла tetejének lesimítására használatos víz áll. Ha két személy dolgozik a téгла vetésével, a pad két szélén dolgoznak. A pad alá hordott sárból a két tenyér élével metszik le a téglához szükséges mennyiséget, amelyet a padra helyezett formába gyúrnak, ügyelve arra, hogy a sár a sarkokat jól kitöltse, ne maradjon üres rész az anyagban. A téгла méretét és alakját adó deszkakeretet a falubéli asztalosok készítik szabvány méretűre, a hagyományos nagybaconi téгла mérete például 6,5 x 12 x 25 cm. A nyers téгла alját a munkás kéznyomása alatt maga a pad formálja egyenesre, tetejét vizes kézzel lesimítják, majd a keretbe pontosan illeszkedő, *levélnek* nevezett lapoc-kával fedik le, s innen lendületes mozdulattal az előre megtisztított, homokkal

---

44 *Erdővidéki Hírlap*, 1928. IV. évf. 11.sz.

felszórt földre teszik, a levéllel a keret alján kinyomva *kivetik* a téglát. Minden darab elkészítéséhez két derékhajlítás tartozik, „ha vetünk ezeret, kétezeret kell hajolni”⁴⁵. Egy jó téglavető egy nap alatt 1000-1200 téglát tud kivetni.

A hagyományos kézi téglavetés mellett gépesített falusi téglagyártásra is akad példa. A téglaprés lényegében egy őrlő szerkezet, melyet villamos- vagy dízelmotor hajt, s lényegesen megkönnyíti az alapanyag előkészítését. Kapacitását jelzi, hogy ideális működtetéséhez legalább 10 ember kell, akik egyes fázisokat elvégeznek: ketten-hárman lapátolják a tölsérébe a sarat és a vizet, egy személy szelődrróttal méretre vágja a gépből folyamatosan toluló sarat, mások száradni fektetik a friss téglát. A préstégla szabályosabb, mint a kézzel vetett, másik előnye, hogy egyetlen nap alatt elkészül egy katlanra való mennyiség. Égetése, felhasználása ugyanaz, mint a kézzel vetett tégláknak.

Kivetés után egy-két napig szikkad a téglá, majd amikor már felvehető, alakját megtartja, a bangétoknak előkészített helyen élükre állítva, egymásra épülő hosszú sorba rakják, 8-10 sor magasságban, 4-5 méter hosszan. Időjárástól függően így *feketén* (égetetlenül) 1-3 hónapig szárad, esős időben takarják, mert a víztől újra sárrá alakul.

Amint elkészült egy égetésre érdemes mennyiség, a szorosan egymás mellé állogatott téglákból katlant építenek, melynek alján kiképeznek 3-4 méretesebb tüzelőlyukat. A 10-12 000 téglából csonkagúla alakúra kiképezett katlant – mivel a külső sor téglá nem ég ki rendesen – kívülről körbeépítik korábbi égetésekből származó, kevésbé sikerült vagy égetetlen darabokkal, amelyre még *tokot húznak*, azaz vékonyan körbetapasztják téglának való sárral, hogy a hó ne szökhesen meg a réseken. Minden tüzelőnyílásba külön gyújtanak be, majd hevíteni kezdik fűrészüzemi fenyőhulladékkal, bontott csűrök, istállók régi faanyagával. A tüzet folyamatosan kell táplálni legalább 48 órán keresztül, amíg pirosra ég a téglá, s ezalatt legkevesebb 15 erdei köbméter fát használnak el. Miután befejezik az égetést, tégladarabokkal beépítik a tüzelőnyílásokat, majd sárral betapasztják, hogy lassan hűljön ki. A kiégett katlant majd csak a vásárlók érkezésekor fogják megbontani, egy nagyobb katlan téglá egy kisebb ház felépítéséhez elegendő.

45 Saját gyűjtésből származó interjúrészlet.

b) A cserép

A cserépvető nyersanyaga nagyjából a téglavetőkével azonos, megmunkálása azonban sokkal igényesebb. „Hát annak jó föld kell. Szikány es legyen, homok es legyen mégös benne, ne szikány legyen. Ha szikány, akkor elszárad a száradásnál, s azé kell a homok belé.”⁴⁶ A homokos agyagot külszíni lelőhelyről kapákkal szakítják, nagyobb tételt *bolinderrel*, homlokrakodóval emelnek a traktor utánfutójára. „Ott amikor odamenyen a bányába, maga azt mondja, hogy ez nem, e nemigen, met ez igen szikány, ez nem lesz jó, a másik viszont füvenyes vagy forogványos, az azétt nem. Hát azt meg kellett válogatni ezelőtt, meg es válogatták. Most nem válogassák. Most a bolindert állítsák neki, s osztán jó, amilyen jó, olyan jó.”⁴⁷

Bár ez is idénymunka, a cserépvető mesterek már hónapokkal előtte tervszerűen készülnek a cserépgyártásra. A tavaszi cserépvetéshez a földet és a tűzifát a gondos székely gazda már ősszel beszerzi. A földet a település külterületeiről, szekérrel szállítja haza, hogy a sár csináló „gép” köré halmozva a téli fagy és csapadék szétmállassza, megkésztse, a farakásokat a fagy és a szél jól égethetővé szárítsa. Az eljárás szakszerűségét az agyagipari szakiskola igazgatója sem vitatta: „Az anyag kiteleltetése és az azzal járó előnyök ismeretesekek lévén előttük, ezen irányban sem javasolhattam nekik semmi különöset.”⁴⁸

Valamikor meztláb taposták finomra, kiszedegetve a szemcséket, kavicsokat, a 20. század derekától már a *sár csináló géppel* gyúriják megfelelő finomságúra az alapanyagot. A föld előkészítése férfimunka. Aratókapával, csákánnyal vékony rétegenként levágnak a beázott agyagot, többször átforgatják, majd a befogott állat hajtotta kések alaposan leörölik és átgúriják a masszát. Megkészültekor az alsó részén kinyitják az ajtót, melyen keresztül fokozatosan kigyúrodik a sár. Innen egy fából készült szelőlappal kocka formájú, szállítható méretű darabokat vágnak le, s szerre behordják a cserépszín asztalára, ahol a cserépvető keze alá, megformálásra kerül.

„Olyan gyermek vótam, hogy elfáradtam, míg a sárt csináltam. Felültettek a ló hátára. Me lóval csinálták ezelőtt. Ló vót mindenütt. Egy gonosz ménló vót.

46 Saját gyűjtésből származó interjúrészlet.

47 Saját gyűjtésből származó interjúrészlet. *Bolinder* – homlokrakodó gép.

48 Agyagipar Háromszéken, *Székely Nemzet*, 1895. XIII. évf. 13. sz.

Olyan rúgós vót, hogy nem lehet elmondani. Há nem rea tettek fel, a másikra. Lerúgott a másikról! Belé a gödörbe. Engemet mint gyermek. [...] Máskor fel vót szerelve a bárka a lórúdra. A géprúdra. Az ott ugye, ott lipinkáztatott a ló, s én belészunnyodtam, s akkor apám merítette a friss vizet, loccsantott szembe, s akkor én sírtam, s megvert. Anyám mondta: – Hagyj békit, Sándor, a gyermeknek, met a még kicsike, ne ijesztgesd a vízzel! – Nyissa ki a szemit, s hajtsa a lovat! [...] Úgyhogy ilyenek vótak az életbe! Mind jó vót, met fiatalok vótunk.”⁴⁹

A cserépvetésre a *cserépcső*rben vagy *cserépszín*ben, egy leszedhető oldal-deszkákkal felszerelt faépületben kerül sor. A csűr lényegében egy polcokkal sűrűn berendezett szárító, melyben egyszerre 6-8000 cserép szárad, mindegyik külön deszka lapockán. A cserépvető gépies munkáját a cseréphordó biztosítja, ő gondoskodik, hogy társa keze alatt legyen minden szükséges anyag, majd a kész darabokat is ő helyezi el a szárító polcain. Az asztal közepére felhalmozzák a másfél-két tonnányi sarat, amelyből 2000-2500 darab cserép készül, mellette homok, edényben víz, rakásba szedett szárítólapocka is el van helyezve.

A munka a csűr közepén felállított, földbe mélyített, oszloplábú, méretes asztal négy sarkán kiképzett tőkéken zajlik. A tőke deszkából készül, erre helyezik a vékony vaspántból készített cserépformát, melybe egy cserépre való sarat helyeznek. Ezt két tenyérrel rutinos mozdulattal belegyúriák a formába, ráragasztják a cserép fülét (makkját), majd egy simítófával lehúzzák a formából kitüremkedő sárfelesleget, melyet visszacsapnak az asztal közepére. A cserép friss felületét laza mozdulattal meghintik homokkal, hogy ne ragadjon a szárítódeszkához, majd a tőkére erősített formaruha segítségével átfordítják a formából a lágy cserepet a szárítódeszkára, s már viheti is a cseréphordó valamelyik polcra. „Érdekes, hogy a formáknak minden cserépvetónél megvolt a rovása, úgyhogy 2-3-4 csak cserepet vetett, ő bármikor tudta ellenőrizni, hogy igenis, ha a cserépnek a minősége nem olyan volt, amilyen kellett: bog volt benne, vagy nem volt lesimítva rendesen, nem tudta letagadni. Egytől felfelé számozva, s az számon volt tartva, hogy az melyiknek a száma, melyik vette avval a cserepet.”⁵⁰

49 Saját gyűjtésből származó interjúrészlet.

50 Saját gyűjtésből származó interjúrészlet.

A cseréptető gerincére kupáscserép kerül, amely lényegében egy hosszában hajlított cserép. Ezt szintén vasból készült formába gyúrnak, jóval keményebb sárból, majd a formáját megtartó, kupolaszerűen kiképezett szárítónyeregbe helyezik, a folyamat végén pedig egy szeggel lyukat szúrnak az elejére, amely majd a felszegezésére fog szolgálni.

„Régen a cserépvetők ezerszám dolgoztak, úgy mondták. Az úgy van, hogy amennyi a cserépnek pirosson az ára, [annak] egy százaléka a vetés. Ezelőtt úgy vót, de most nem; most a nem elég. Most kéne az ára az ezer cserépnek, a vetésért. Hát ezelőtt úgy működött, hogy amíg így megvették, s ez az ürítés⁵¹ még odatarozott a vetéshez. Azt a kellett leürítse, aki vette. De az most nem működik. S még egy másik dolog se: vettem ezer cserepet, arra ötvent rea kellett vetni. Aki ezer cserepet vetett, a vetett ezerötvenet. Az útra, úgy mondták. Az sincs már.”⁵²

A cserépcsűr méretétől és polcrendszerétől függően egyszerre legalább 6000 darab cserép szárad, ez a folyamat nyáron legkevesebb két-három hétig, tavasszal és ősszel egy-másfél hónapig is eltarthat. A csűr leszerelhető oldallapjaival szabályozni lehet a száradás mértékét, biztosítani lehet az optimális szellőzést.

A *katlanyozásnak* vagy *katlanyászásnak* nevezett fázisban a szárított cserepek kiegészítésére készülnek fel. A cserépkészítés épített katlanban történik, mely a cserépcsűrhez lehetőleg közel, magasított alapra felhúzott téglalap alapterületű téglalapú épület. Cserépteteje szintén magasított, téglából épített lábakon nyugszik, nincs felfalazva, s egy szakaszon a kiugratott tetőrész külön szellőzést, füstelvezetést biztosít. *Katlanyozáskor* több segítségre is szükség van. Egy-két ember a magas polcokról adogatja le a szárítódeszkákat a cseréppel, hárman-négyen pedig 10-14 darab cserepet egymásra helyezve a katlanhoz hordják a mester keze alá. A szárítás közben elrepedt, hibás darabokat egyszerűen visszadobják a sárcsináló gép tövébe, ahol majd beáztatva újragyúrnak és ismét felhasználják.

A katlan előkészítését és megrakását maga a mester végzi. Alul élükre állogatva több sorban 5-600 darab téglát helyez el, amelyekből kiképezi a katlan alját teljesen átszelő 3-4 tüzelőnyílást. Miután a katlan belsejében egyenletes szintet alakított ki, elkezdődik a cserepek berakása faltól falig, sűrű rendbe,

51 Ti. a szárítócsűr polcainak ürítése katlanberakáskor.

52 Saját gyűjtésből származó interjúrészlet.

hosszában és keresztben is kötésbe rakva 15-20 darab kerül egymás mellé. A nap végére embermagasságig felrakott, színültig töltött katlan készül el, a 9-10 élére állított cserépsor összesen 10-12 000 darabot számlál. Tetejére fojtásnak lapjukra fektetett szárított téglák kerülnek.

Minden tüzelőlyukba külön gyűjtanak be. Előbb a katlan egyik oldaláról, majd azt betapasztva a másíkról tüzelik meg a cserepeket. Az égetés átlagban egy hétig tart, az első napokban lassú tűzön izzasztják, szikkasztják a cserepeket, az utolsó három nap fokozott tűzzel égetik ki. „Az égetésivel, avval nagyobb baj van. Több, több türelem kell. Oda olyan ember kell, aki osztán mégés benne vót. Met ha nem úgy tüzel, akkor ebből mind kupás cserepeket csinál. A tűz meghajtsa úgy, hogy az mind görbe lesz. De milyen hamar meghúzza, az anyja iskoláját!”⁵³

Miután a tüzelést befejezték, beépítik a nyílásokat, s a katlan tetejére a lefojtásra szánt téglarétegre az égetés végén néhány centi vastagságban földet szórnak, hogy a lassú kihülés során a nagy hőtől szép piros színt nyerjen a cserép. Ahogy napjaink cserépvetői mondják: „hát e nehéz munka, s mocskos munka. De őseink megbírták, nekünk es meg kell!”⁵⁴ A cserépegítés rentabilitása a mindenkori konjunktúrától függött: 1895-ben a drágább és távolabb lévő barnaszén helyett az olcsó és elérhető nyírfát használták cserépegítésre,⁵⁵ ugyanott 1969-ben a téglát a költséges fa helyett az immár sokkal olcsóbb barnaszénnel égették ki.⁵⁶

Díszített tetőcserepek?

Cserépforgatáskor, régi házak bontásakor gyakori, hogy feliratos vagy díszített tetőcserép kerül az ácsok kezébe, de magán- és közgyűjteményekben sem ritka a díszített cserép. Az udvarhelyi Haáz Rezső Múzeum munkatársai egy kiad-

53 Saját gyűjtésből származó interjúrészlet.

54 Saját gyűjtésből származó interjúrészlet.

55 Agyagipar Háromszéken, *Székelly Nemzet*, 1895. XIII. évf. 14. sz.

56 Féder 1969.

ványt is szenteltek a témának, melyben nem kevesebbet állítanak, mint hogy a „több cserépen fellelhető rendszertelen vonalvezetés arra készlet, hogy ezen tárgyak esetében ne keressük a karcolások funkcionalitását. Be kell érni azon tényszerű magyarázattal, miszerint sok esetben a »díszítést« pusztán unalom vagy különösebb szándék nélküli rajzolás keltette.”⁵⁷

Nagybaconi terepmunkánk alatt utánajártunk ennek a felvetésnek, és a szakemberekkel egybehangzó véleményt ismertünk meg olyan adatközlőtől, aki maga is „díszített” tetőcserepet. „Ez a cseréphordónak csak egy olyan hobbi volt, hogy amikor leültek ebédelni, ő azalatt az idő alatt odaállott a cserépvető asztalhoz, s vett egy pár darab cserepet, s ő azt kidíszítette. Azzal a simítóval, amivel lesimították, ha rátette úgy a ráma szélére, vizezte, úgy kezdte onnan egy helyről, akkor egy olyan pávafarok vagy valami olyasmi alakult ki. Gyermekkorban én is hordtam cserepet s csináltam ilyent. Na s akkor beleírtak dátumot vagy szöveget, itt van, egy olyan fájin fráma van beleírva, hogy az ritkaság.”⁵⁸

Az egyes díszítések mesterenként nagyon változóak, és sok esetben a készítő pillanatnyi hangulatát, egyéni ötleteit tükrözik.⁵⁹ Kuztos Vilmos baconi gyűjtő feliratos tetőcserepei között a legkorábbi datált darab 1863-as, s több olyant is őriz, melyeken *rigmus* szerepel: „*Jóska, Ferenc, Róza, Juliska, jertek bé mert eszünk*. Hát ezt a cseréphordó azalatt az idő alatt, amíg készítették a reggelit oda, vagy az ebédet, addig írta. [...] Szárhegyről kaptam egy olyan cserepet, van egy olyan cserép, hogy: *1936-ba vette egy 16 éves kislány Nagybaconba*. Hát ő cseréphordani vót elszegődve, na s pontosan az a néninek az unokája az, aki most a legminőségibb cserepet veti.”⁶⁰

57 Demeter – Miklós 2005, 30.

58 Saját gyűjtésből származó interjúrészlet.

59 Demeter – Miklós 2005, 34.

60 Saját gyűjtésből származó interjúrészlet.

Összefoglaló helyett

A híradások szerint a nagybaconi cserépgyártás 1969-től új szakaszba lépett. Bedő Béla termelőszövetkezeti brigádos javaslatára az állami gazdaságban 3 cserépvető központot alakítottak ki, melyek a szövetkezet legjövendősebb részlegeivé váltak, 50%-os önköltséggel dolgoztak. A legnagyobb közülük a gépesített lányi-kerti volt, ahol a 60 000 darabos szárító körül 9 munkás dolgozott présgéppel, naponta 4-5000 kerek végű préscserepet állítva elő. Az innen kikerülő *hódfarkú* cserép helyi adatközlőnk szerint „még mindig megéri a most készülő gyárit”⁶¹. A második cserépgyár, a baromkerti, 5 munkással, hagyományos módszerekkel működött, akárcsak a csinódi, a 3 munkással. Az itt előállított hegyes végű cserepet többnyire régi emlékművek, emlékházak restaurálásánál használták. 1971-ben az évi terv 566 000 darab cserép volt. A szövetkezeti gyárakon kívül ebben az időben mintegy 10 régi katlan volt a faluban.⁶²

Az 1990 utáni modernizálási hullámmal beinduló építkezések fellendülést hoztak a nagybaconi cserépipar számára. A családi cserépszínek megszorodásával a cserépvetők lényegében archaikus tudáshoz és évszázados technológiához nyúltak vissza. Akkor még azt mondták: „jó pénzes munka a cserépvetés. Akkor jó, mikor piros, s jönnek, viszik, s fizetik. Na az, az egy jóleső dolog az aztán”⁶³.

Sokat idézett agyagipari szakértőnk szerint jelentése alapján a 19. század végén előítéletekbe ütközött a szövetkezeti tömörülés gondolata – mint írta, nagy nehézséget okoz egy elárusító szövetkezet létrejöttelében a székely nép bizalmatlansága és a vele született idegenkedés minden társulás és közös meggyezés iránt⁶⁴ –, így nem csoda, hogy a szocialista szövetkezeti élet tapasztalata után a rendszerváltást követően senki sem kívánt közös cserépipart fejleszteni, mindenki egyéni boldogulását kereste.

61 Saját gyűjtésből származó interjúrészlet.

62 Seres 1971.

63 Saját gyűjtésből származó interjúrészlet.

64 Agyagipar Háromszéken, *Székely Nemzet*, 1895. XIII. évf. 14. sz.

Ismét bebizonyosodott, hogy annak, hogy a helyi adottságból jövedelmező kisipar születhessen, az emberi leleményesség, a kezdeményezőkézség, az akarat és a kapaszkodás a feltétele. A 90-es években felfutott legnagyobb helyi magánvállalkozások cserépvetők tucatjait foglalkoztatták, évente félmillió cserepet is előállítottak, melyre szerte Erdélyben, de még a Kárpátokon túli területeken is igényt tartottak.⁶⁵ „Mi kellett a baconi cserép tartósságához? Minőségi föld, minőségi munka, s az az iparos, aki olyan garanciát mert vállalni, hogy annak múltja legyen.”⁶⁶

Három évtizeddel a rendszerváltozás után azonban a gyáripar cifra termékei immár a cserép hazájában is uralkodóvá váltak. Napjaink öreg cserépvetőinek nagy bánata, hogy a fiatal nemzedék már nemhogy nem készíti, de nem is szívesen használja a régi fajta baconi tetőcserepet. „Van nekem egy onokám, épített valami házat. Azt mondtam: – Ne búsulj, met a cserepet megvessük és álljuk! Azt mondja az egyik nap: – Nagytata, a pénzt ide kéne adja – aszongya –, hát nem ilyent veszek! Úgyhogy ilyen világot élünk! A baconi cserepet mán nem földik fel...”⁶⁷

---

65 Sylvester 1994.

66 Saját gyűjtésből származó interjúrészlet.

67 Saját gyűjtésből származó interjúrészlet.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Cseri 1997.** Cseri Miklós: Építőanyagok és szerkezetek. In: Füzes Endre – Kisbán Eszter (szerk.): *Magyar néprajz IV. Életmód.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1997. 102–139.
- Demeter – Miklós 2005.** Demeter István – Miklós Zoltán: *Nyikó menti díszített tetőcserepek.* (Múzeumi Füzetek 25.) Haáz Rezső Múzeum, Székelyudvarhely, 2005.
- Fazakas – Szabó T. 2009.** Fazakas Emese – Szabó T. Attila (szerk., jegyz., bevez.): Tetőcserep. *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár. XIII.* Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2009.
- Féder 1969.** Féder Zoltán: A melléküzemág – nem mellékes. *Megyei Tükör,* 1969. április 19., 67. sz.
- Fehér 2011.** Fehér János: *A nagybacioni református templom.* (Híres Helyek 2.) Tortoma Könyvkiadó, Barót, 2011.
- Furu 2011.** Furu Árpád: *Udvarhelyszék népi építészet.* Gloria, Kolozsvár, 2011.
- Kinda 2017.** Kinda István: *Hagyományos népi mesterségek Háromszéken és Erdővidéken.* Háromszék Vármegye Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 2017.
- Kinda 2019.** Kinda István: Bányászok, mészégetők, rockerek Erdővidéken. *Acta Siculica 2018–2019.* Sepsiszentgyörgy, 2019. 361–366.
- Konsza 2008.** Konsza Johanna: A nagybacioni cserép- és téglagyártás. In: [Pozsony Ferenc (szerk.)]: *Népi mesterségek Háromszéken.* Kovászna Megyei Művelődési Központ – Regös Ifjúsági és Közművelődési Egyesület, Sepsiszentgyörgy, 2008. 71–76.
- Murgóalji 1881.** Murgóalji: A nagy-bacsoni cserépipar. *A Nemere nagy nap-tára a közönséges 1881-ik évre,* I. évf. (1881). Nyomatott Bernstein Márk gyorssajtóján Sepsi-Szentgyörgyön, 30–32.
- Orbán 1868.** Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból. I.* Ráth Mór Bizománya, Pest, 1868.
- Scheint 2012.** Scheint, Daniel G.: *Az erdélyi székelyek földje és népe. Természeti, politikai, statisztika és történelmi szempontból (1833).* Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 2012.

Seres 1971. Seres András: Nagybaconi agyagipar. *Megyei Tükör*, 1971. július 18., 383. sz.

Sylvester 1994. Sylvester Lajos: Nagybaconi cserepesek. *Háromszék*, 1994. június 3., 1145. sz.

Tóth 2011. Tóth Szabolcs Barnabás: *A háromszéki önkéntes tűzoltók múltja és jelene*. Háromszék Vármegye Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 2011.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Jelentés. Jelentés a Marosvásárhelyi Kereskedelmi és Iparkamara kerületének 1910. évi közgazdasági viszonyairól. Kiadja a Kereskedelmi és Iparkamara, Marosvásárhely, 1911.

NREL. Nagybaconi Református Egyházközség Levéltára, I/2. Rendeletek tára (1775–).

RNL KMO. Román Nemzeti Levéltár Kovászna Megyei Osztálya, Nagybaconi Református Egyházközség Anyakönyve 1823–1848. F 105, 86. kötet.

SAJTÓFORRÁSOK

Erdővidéki Hírlap, 1928. IV. évf. 11. sz.

Székely Nemzet, 1883. I. évf. 40., 152., 195. sz.

Székely Nemzet, 1884. II. évf. 4., 27. sz.

Székely Nemzet, 1886. IV. évf. 161. sz.

Székely Nemzet, 1891. IX. évf. 80. sz.

Székely Nemzet, 1895. XIII. évf. 13., 14., 15., 17. sz.

Székely Nemzet, 1898. XVI. évf. 119., 170. sz.

Székely Nép, 1909. XXVII. évf. 39., 88. sz.

Clay industry in Nagybacon (Erdővidék, Transylvania)

ABSTRACT: Brick and tile making developed from a folk craft into a small-scale industrial activity and then into a manufacturing industry. Its Hungarian name is a vernacular form of making bricks and tiles for construction, derived from the movement of unrolling, overturning and throwing bricks and tiles from a mould.

The activity involves kneading the mud, made by mixing clay and sand in the right proportions with water, into a mould, drying it and then firing it in a kiln. Tile and brick making are parallel industries; the products are often manufactured within the same factory organisation.

In Háromszék County, large-scale brick-making was practised in several settlements: Órkő, Bereck, Torja, Bodok, Nagyborosnyó were all famous brick-making sites. The nickname of the village of Nagybacon, 'Sároshátúak' (muddy backed), also links this characteristic activity to the settlement, as Bacon is the best known settlement for tile and brick making. Some say that the origins of the craft are lost in the mists of time, while others date the establishment of tile-making in Bacon back to between three and four hundred years ago. However, historical sources discredit the dating of the origins back to many centuries ago.

KEYWORDS: pottery, fire, clay industry, tradition, season

MELLÉKLET*

---

* A fényképek a szerző felvételei.

1. kép. Cserépcsűr Nagybaconban

2. kép. A cserépcsűr belseje, polcokon száradó nyers cserepekkal

3. kép. Lapockán száradó cserép

4. kép. A cserépegető katlan berakása

5. kép. Díszített cserép